

Nietzsches wraak

Het geheim achter *Genealogie
van de moraal*

MAARTEN VAN BUUREN

Boom

Inhoud

De rampzalige winter van 1882-1883

7

Verdringing en verschuiving

27

Eerste verhandeling: *'Goed en kwaad', 'goed en slecht'*

39

Tweede verhandeling: *'Schuld', 'slecht geweten'
en dergelijke*

49

Derde verhandeling: *Wat betekenen ascetische idealen?*

59

Samenvatting per fragment

77

Gebruikte teksten

93

De rampzalige winter
van 1882-1883

Genealogie van de moraal dankt haar bestaan aan twee traumatische gebeurtenissen. In het najaar van 1882 wees Lou Salomé Nietzsches huwelijksaanzoek af en ging ervandoor met Nietzsches beste vriend, Paul Rée, en in februari van 1883 overleed Nietzsches idool Richard Wagner.

PAUL RÉE EN LOU SALOMÉ

Nietzsche had de vijf jaar jongere Paul Rée in 1873 leren kennen. In de zomer van 1876 stelde hij Rée voor om naar Italië te gaan om daar in alle rust te werken. De vrienden vertrokken op 1 oktober en kwamen tegen het eind van die maand in Sorrento aan. 'Het waren om zo te zeggen de wittebroodsweken van onze vriendschap', schreef Rée achteraf aan Nietzsche, die zich van zijn kant verheugde op 'de mooiste herfst, samen met Rée, de weergalozes' (brief aan zijn moeder).

Nietzsche en Rée brachten de daaropvolgende zes maanden door in een pension dat afgehuurd was door Malwida von Meysenbug, Nietzsches moederlijke vriendin. Rechtenstudent Albert Brenner voegde zich bij hen. Het pension kreeg de bijnaam 'kazerne van

Malwida'. Elke ochtend om halfzeven riep Nietzsche zijn vrienden wakker. Na een ochtendwandeling van drie uur las Paul Rée hem voor uit boeken die hij (Rée) had uitgekozen, met name Franse moralisten (Montaigne, La Rochefoucauld, Vauvenargues, La Bruyère). Vervolgens dicteerde Nietzsche aan Paul Brenner de tekst waaraan hij op dat moment werkte (*Menselijk, al te menselijk*). De toestand van Nietzsches ogen was zo slecht dat hij niet kon lezen of schrijven en volledig afhankelijk was van zijn vrienden. Zij hielpen Nietzsche, maar werkten ook aan hun eigen projecten: Paul Brenner schreef novellen, Malwida werkte aan haar nieuwe roman, Paul Rée legde de laatste hand aan zijn moraalfilosofische studie *Der Ursprung der moralischen Empfindungen (De oorsprong van het morele besef)*. Toen Rée zijn boek eind december had afgerond, stuurde Nietzsche het op aan zijn uitgever met een meer dan hartelijke aanbeveling. Nietzsche had veel invloed gehad op de totstandkoming. Paul Rée schreef de volgende opdracht in het exemplaar dat hij Nietzsche gaf: 'Dem Vater dieser Schrift dankbarst deren Mutter' ('Voor de vader van dit geschrift, in dankbaarheid, de moeder').

Overigens oefende Rée net zoveel en misschien nog wel meer invloed uit op Nietzsche. Nietzsche sprak in die tijd schertsend over het 'réalisme' dat hem ertoe bewoog zich af te wenden van metafysica en idealisme en zich te bewegen in de richting van realisme en intellectualisme. Rée opende hem ook

de ogen voor de stijlvorm van het aforisme, zoals dat werd beoefend door de Franse moralisten, een vorm die hij direct toepaste op het werk dat hij onder handen had: *Menselijk, al te menselijk*.

Gedurende een halfjaar heerste er in Malwida's pension een sfeer die Nietzsche omschreef als het 'klooster van de vrije geesten'. Op 10 april 1877 vertrokken Paul Rée en Albert Brenner. Nietzsche bleef ontredderd achter. Malwida kon hem niet helpen, want zij had bijna net zoveel last van haar ogen als Nietzsche. Zij overtuigde haar jonge vriend ervan om, in arren moede, te trouwen met iemand die hem kon verzorgen en assisteren bij zijn werk. Diverse kandidaten passeerden de revue; geen enkele voldeed. Op 17 april schreef Nietzsche aan Rée over de kamer waar Rée had gelogeed en die nu bezet werd door anderen: 'Niets is verlatener dan jouw kamer zonder Rée ... Dierbare vriend, wat heb ik veel aan je te danken! Je mag nooit meer voor me verloren gaan!' Een jaar later verscheen *Menselijk, al te menselijk*. Daarin wees Nietzsche op de fundamentele betekenis van Rées moraalfilosofie: 'Wat is de hoofdstelling waarop een van de dapperste en koudste denkers, de schrijver van het boek "De oorsprong van het morele besef" op grond van zijn diepe en doortastende analyses van het menselijk handelen [vermöge seiner ein- und durchschneidenden Analysen des menschlichen Handelns] uitkomt? "De morele mens", zegt hij, "staat niet dichter bij de geestelijke (metafysische) wereld

dan de fysische mens.”¹ Deze stelling, die hard en scherpknijdend is gesmeed onder de hamerslag van het historisch inzicht, kan misschien op een zeker moment in de toekomst dienen als de bijl die aan de wortel wordt gelegd van de “metafysische behoefte” van de mens.’ Nietzsche stuurde zijn boek op aan Rée en schreef: ‘Het is een monument ter herinnering aan dagen van vervulling ... Jou behoort het toe – de anderen wordt het *gegeven*.’ Hij vervolgde: ‘Al mijn vrienden zijn het erover eens dat mijn boek *door jou* geschreven en van jou afkomstig is; ik feliciteer je daarom met dit nieuwe auteurschap! Leve het rééalisme!’ Rée was in de wolken: ‘O, dierbare vriend, wat een heerlijke verrassing! ... Ik zie mijn eigen ik vergroot naar buiten geprojecteerd.’ Nietzsches vrienden waren minder blij. Erwin Rohde verweet Nietzsche ‘Rée te zijn geworden’. Niet alleen de tijdgenoten, ook Nietzsche en Rée zelf beschouwden hun beider werken, *De oorsprong van het morele besef* en *Menselijk, al te menselijk*, als ‘broer en zus’ (‘Geschwisterwerke’).

In de daaropvolgende jaren bleef de vriendschap tussen Nietzsche en Rée onverminderd hecht. Nietzsche stelde Rée voor om te gaan samenwonen. In het voorjaar van 1882 brachten ze gezamenlijk vijf weken

1 ‘... de morele verschijnselen kunnen net zo goed tot natuurlijke oorzaken worden herleid als de fysische: de morele mens staat niet dichter bij de geestelijke wereld dan de fysische mens.’ Paul Rée, inleiding tot *Der Ursprung der moralischen Empfindungen* (1877).